

Edward Szafrowski

"Grundriss des nachkonziliaren
Kirchenrechts", Joseph Listl, Hubert
Mueller, Herbert Schmitz,
Regensburg 1980 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 25/3-4, 234-239

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

o idee, problematykę, jak i literaturę. Pewnym usprawiedliwieniem takiej sytuacji mogła być chęć dostosowania tomu, gdy chodzi o układ i metodę wykładu, do dwóch poprzednich, wydanych, jak zaznaczyłem na początku, w latach 1964 i 1967.

Niewątpliwym pożytkiem jest końcowy indeks rzeczowy (ss. 484—512), odnoszący się do wszystkich tomów jedenastego wydania.

Zenon Grocholewski

Joseph Listl — Hubert Mueller — Herbert Schmitz, Grundriss des nachkonziliaren Kircherechts, Regensburg 1980, ss. XLI + 969

Jest to dzieło zbiorowe, powstałe przy współudziale 46 osób, pod patronatem krajowego Instytutu prawa kościelnego diecezji niemieckich (Institut fuer Staatskirchenrecht der Dioezesen Deutschlands in Bonn). Odpowiedzialnym redaktorem całości jest jeden z trzech głównych autorów, mianowicie J. Listl, który też opracował skorowidz rzeczowy. Zamialem autorów było przygotowanie podręcznika, zawierającego prawo kościelne obowiązujące w okresie posoborowym, a zaadresowanego zarówno do studiujących prawo kanoniczne, jak i do wszystkich zatrudnionych w pracy duszpasterskiej.

Całość materiału podzielono na cztery części: *Zagadnienia fundamentalne* (Grundlagen), *Konstytucja Kościoła* (Die Faffung der Kirche), *Posłannictwo Kościoła* (Die Sendung der Kirche) oraz *Kościół i Państwo* (Kirche und Staat). Dzieło otwiera krótki wstęp, po którym następuje spis treści i obszerny (blisko 21 stron) wykaz skrótów. Na końcu zamieszczono wykaz osób, indeks rzeczowy oraz prezentację współautorów dzieła.

Każda z części dzieli się na ustępy (Abschnitt), a te (w razie potrzeby) na rozdziały. Podstawowy podział stanowią paragrafy, których numeracja zachowuje ciągłość w całym podręczniku. Jest ich łącznie 117.

Część pierwsza, podzielona na trzy ustępy uwzględnia następujące zagadnienia: *Kościół i jego prawo*; *Reforma prawa kościelnego i Normy ogólne*. Szczególną uwagę wypada zwrócić na treść pierwszego ustępu, w którym omówiono dwa tematy: *Kościół — Prawo w tajemnicy Kościoła* (obejmuje on: I. *Kościół w biblijnej mowie obrazowej* i II. *Tajemnica Kościoła jako wspólnoty*) oraz *Teologia prawa kościelnego* (I. *Założenia prawno-filozoficzne* i II. *Teologia prawa kościelnego*). Obydwa tematy (§§ 1—2) opracowane przez znanych kanonistów (W. Aymans i E. Correco), posiadających także przygotowanie teologiczne, stanowią wspaniałe wprowadzenie w posoborowy wykład prawa kościelnego.

Ustęp drugi (*Reforma prawa kościelnego*), po krótkim opisie powstania Kodeksu prawa kanonicznego (1917 r.) zawiera szerokie omó-

wienie obecnej odnowy prawa kościelnego. Wypada jednak w tym miejscu zaznaczyć, że w podręczniku nie uwzględniono źródeł poznania prawa kanonicznego. Natomiast już w samym tytule pierwszego paragrafu (w kolejnej numeracji § 3) słusznie podkreślono, że w obecnym przejściowym okresie trzeba brać pod uwagę trzy źródła istnienia obowiązującego prawa: Kodeks, Sobór i akty posoborowe. Stosunkowo szeroko (w oddzielnych paragrafach) omówiono następujące sprawy: Perspektywy rewizji KPK (dotychczasowa odnowa KPK) i Projekt Fundamentalnego Prawa Kościoła. Dołączono też paragraf (§ 6) o prawoznawstwie i studium prawa kościelnego.

Trzeci ustęp części pierwszej (Normy ogólne) podaje wykład ogólnych zasad prawnych. Obok norm zawartych w obecnej I księdze KPK omówiono również ogólne normy prawa osobowego, a więc w sumie kan. 1—106 KPK.

Część druga — *Konstytucja (struktura) Kościoła* — otwiera ustęp zatytułowany Podstawowe zagadnienia (Grundfragen), który w rozdz. I omawia zagadnienie Przyporządkowania i przynależności do Kościoła. Sprawa została naświetlona w oparciu o Kodeks prawa kanonicznego i naukę ostatniego Soboru.

Rozdział drugi otrzymał tytuł Członkowie Kościoła i omawia kolejno następujące zagadnienia: Członkowie Kościoła (§ 12, uwzględniający także tematy: I. Fundamentalna równość wszystkich wiernych, II. Podstawowe prawa i obowiązki, III. Rozróżnienie na duchownych i świeckich); Świeccy w Kościele (§ 13 — I. Pojęcie świeckiego i II. Pozycja prawna świeckich w Kościele) oraz Różnorodność posług wypełnianych przez wiernych (§ 14 I. Duchowe posługi, II. Udział świeckich w szczególnej posłudze Kościoła). Wreszcie w formie ekskursu omówiono Diakonat stały.

Rozdział trzeci mówi o duchownych (Die Kleriker), rozpoczynając od uwzględnienia ogólnych spraw dotyczących duchownych: inkardynacja, ekskardynacja, prawa i obowiązki, opuszczenie stanu duchownego. Uwzględniono tutaj także zagadnienie formacji kapłańskiej, a więc m. i. seminaria, dokształcanie duchowieństwa oraz formację diakonów stałych. Wypada zauważyć, że w tym punkcie autorzy podręcznika poszli za układem materiału przyjętym w schemacie „De Populo Dei” (1977 r.).

Ustęp drugi części drugiej przedstawia strukturę organizacyjną Kościoła. Spotykamy tu najpierw paragraf (23) wprowadzający, który uwzględnia w szerokim zakresie zarówno naukę Soboru Watykańskiego II, jak i wynikającą stąd posoborową rzeczywistość prawną w tej materii. Przypominano więc, że Kościół jest „Wspólnotą Kościołów”, a także fakt, że obok struktur terytorialnych posoborowe prawodawstwo dopuszcza w szerokim zakresie struktury personalne.

Po takim wstępnym paragrafie następuje rozdział I zatytułowany: „Kościół powszechny”. Otwierają go rozważania o charakterze ogólnym, dotyczące podmiotu najwyższej władzy w Kościele. Przed-

stawiono tutaj krótko naukę Vaticanum II o kolegialnym działaniu biskupów oraz teorii o podmiocie najwyższej władzy. Następny zaś paragraf (25) omawia szeroko pozycję Papieża w Kościele. Wspomniano tu również o stosunku Papieża do Kolegium Biskupów. Tak więc zagadnienie dotyczące Kolegium Biskupiego zostało potraktowane okazynie i nie poświęcono mu specjalnego paragrafu, co wydaje się bardzo wskazane w obecnym okresie posoborowym. Następne paragrafy (26—31) uwzględniają kolejno: Sobór powszechny, Synod Biskupów, Kardynałów, Kurię Rzymską oraz (w formie ekskursu) Państwo Watykańskie.

Rozdział drugi traktuje o „zrzeszeniach” obejmujących kilka podstawowych jednostek administracyjnych Kościoła (Teilkirchenverbaende): Region kościelny i Synod regionalny oraz Konferencje Biskupie (§ 32); Prowincja kościelna — Metropolia i Synod prowincjonalny (§ 33).

Rozdział trzeci zatytułowany Kościół partykularny (Teilkirche) uwzględnia następujące tematy: Diecezje i quasidiecezje (§ 34), Biskup diecezjalny (§ 35), Rządca quasidiecezji (§ 36), Koadiutor i Biskup pomocniczy (§ 37), Doradcze organy Biskupa diecezjalnego (§ 38 — I. Synod diecezjalny, II. Kapituła katedralna, III. Rady diecezjalne, IV. Doradca diakonia) oraz Kuria Diecezjalna (§ 39 — I. Wikariusz generalny i Oficjał, II. Wikariusz biskupi, III. Jedność diecezjalnych rządów, IV. Pozostałe stanowiska w Kurii Diecezjalnej, V. Reforma Kurii Diecezjalnej).

Rozdział IV mówi o podziale diecezji. Jest tutaj bardzo krótko mowa o regionach diecezjalnych oraz o dekanatach.

Kolejny rozdział (V) otrzymał tytuł: „parafia”. Identyczny tytuł nosi pierwszy paragraf (w kolejnej numeracji 42) tego rozdziału. Omówiono w nim takie sprawy: I. Pojęcie i zadanie, II. Rodzaje parafii, III. Członkowie parafii, IV. Obsadzanie parafii, V. Enekcja, zniesienie i modyfikacje dotyczące parafii, VI. Inkorporacja i powierzenie parafii, VII. Egzempcja spod duszpasterstwa parafialnego oraz VIII. Parafia w świetle prawa państwowego. Kolejny paragraf (43) jest poświęcony proboszczowi i uwzględnia następujące tematy: Pojęcie, podział proboszczów, uprawnienia i obowiązki proboszcza, nadawanie probostwa, opróżnienie parafii oraz wikariusze parafialni z uprawnieniami proboszczowskimi. Następne paragrafy (44—46) mówią: o współpracownikach proboszcza, Radzie parafialnej i o stowarzyszeniach parafialnych. Wreszcie rozdział VI omawia szczególne dziedziny życia duszpasterskiego, mianowicie duszpasterstwo „ludzi podróżujących”, duszpasterstwo w szkołach, w różnych zakładach i duszpasterstwo wojskowe.

Ustęp trzeciej części drugiej traktuje o zrzeszeniach (związkach) w Kościele, poświęcając tej sprawie dwa rozdziały. Pierwszy zatytułowany „Stowarzyszenia” omawia najpierw ogólnie sprawę zrzeszania się w Kościele, następnie zaś „prywatne stowarzyszenia kościelne”

oraz „stowarzyszenia oficjalne oparte na przepisach prawa kościelnego”. Rozdział II, obejmujący cztery paragrafy (54—57) został poświęcony „wspólnocie życia opartego na radach ewangelicznych”. Najpierw przedstawiono ogólne zagadnienia: Rodzaje wspólnot opartych na radach ewangelicznych w świetle obowiązującego prawa, Teologia życia zakonnego, Różnorodność form życia konsekrowanego i Miejsce rad ewangelicznych w strukturze prawnej Kościoła. W następnych paragrafach jest mowa kolejno: o zakonach ścisłych i kongregacjach zakonnych, o wspólnotach bez oficjalnych ślubów oraz o instytutach świeckich.

Część trzecia podręcznika otrzymała tytuł *Posłannictwo Kościoła* (Die Sendung der Kirche). Uwzględniono tutaj najpierw sprawę „Głoszenia nauki” (Kościoła), w następującym zakresie: Pojęcie, zadania i podmiot urzędu nauczycielskiego (§ 58); Formy głoszenia słowa Bożego (§ 59 — I. Kazanie, II. Katechizacja i III. Działalność misjonarska); Wolność w zakresie wiary i religii (§ 60); Obowiązek wyznawania wiary (§ 60a); Zabezpieczenie oraz ochrona wiary i moralności (§ 61 — I. Wprowadzenie ogólne, II. Nadzór (cenzura) i III. Badanie prawowienności nauki i zakwestionowanie prawowienności).

Autonzy podręcznika niewątpliwie słusznie w tym miejscu (a więc przed posługą uświęcania) umieścili sprawy związane z posługą nauczania. Ale nie uwzględniono wszystkich zagadnień dotyczących tego tematu, co uczynił schemat księgi III przyszłego Kodeksu prawa kanonicznego (z 1977 r.). Z tej to racji, po posłudze uświęcania spotkamy po raz drugi sprawy związane z nauczaniem (m.i. środki społecznego przekazu oraz szkoły wyższe).

Kolejny temat to „Służba Boża i Sakramenty”. W rozdziale I omówiono zagadnienia podstawowe (§ 62 — Posługa uświęcania w Kościele poprzez liturgię oraz § 63 — Ekumeniczna służba Boża i wspólnota sakramentalna). Rozdział II uwzględnia następujące tematy: Miejsca święte (§ 64), Czasy święte (§ 65) oraz Przedmioty potrzebne do sprawowania Służby Bożej (§ 66).

Następne rozdziały mówią o poszczególnych sakramentach w takim układzie materiału: rozdz. III — Sakramenty wtajemniczenia; rozdz. IV — Sakramenty pojednania (§ 69 — Sakrament pokuty, § 70 — Odpusty i § 70 — Namaszczenie chorych); rozdz. V — Sakrament święceń (§ 72 — święcenia; § 73 — Orzeczenie nieważności święceń oraz anulowanie obowiązków wypływających ze święceń). Rozdział VI, najobszerniejszy w tym dziale, omawia sakrament małżeństwa. Uwzględniono tu najpierw (§ 74) Podstawowe zagadnienia kościelnego prawa małżeńskiego: I. Małżeństwo jako instytucja w porządku stworzenia; II. Małżeństwo jako związek; III. Małżeństwo jako osobowa wspólnota życia; IV. Małżeństwo jako sakrament; V. Skutki prawne małżeństwa; VI. Kompetencja Kościoła. Następnie (§ 75) omówiono: Zaręczyny, przygotowanie do zawarcia małżeństwa i zakaz zawierania.

Kolejny paragraf (76) omawia prawną zdatność do małżeństwa oraz przeszkody, a więc następujące sprawy: I. Rodzaje przeszkód; II. Władza ustanawiania; III. Dyspensa; IV. Przeszkody wzbraniające; V. Brak tych przeszkód w projektach nowego KPK; VI. Przeszkody zrywające; VII. Przeszkody zrywające w schemacie nowego KPK, VIII. Niemożność wypełnienia obowiązków jako podstawa nieważności (małżeństwa). Widzimy zatem, że poruszono tutaj szeroki wachlarz spraw. Kiedy jednak zapoznajemy się z przeszkodami zrywającymi wydaje się, że może zbyt pobieżnie potraktowano to zagadnienie, tak ważne praktycznie dla duszpasterzy. Wszystkie przeszkody zostały przedstawione na niepełnych dwóch stronach.

Paragraf 77 otrzymał tytuł Konsens małżeński i uwzględniła następujące zagadnienia: I. Pojęcie, treść i znaczenie konsensu; II. Brak rozeznania; III. Brak wolności działania; IV. Wyrażenie woli zawarcia małżeństwa. Z kolei jest mowa o Zawarciu małżeństwa, a potem o Konwalidacji i Orzeczeniu nieważności małżeństwa. Ta ostatnia sprawa słusznie została dość szeroko przedstawiona. W formie ekskursu omówiono zagadnienie szczególnie aktualne w tamtejszych warunkach, mianowicie różne śluby wyznaniowe.

Rozdział VII przedstawia Pozostałe formy kultu Bożego, a mianowicie: Sakramentalia (§ 83), Pogrzeb (§ 84); Część Świętych, obrazów i relikwi (§ 85); Procesje i pielgrzymki (§ 86); Ślub i przysięga (§ 87).

Trzeci ustęp jest poświęcony sprawie „wychowania i kształcenia”. Omówiono tutaj najpierw (ogólnie) zagadnienie oświaty (§ 88 — I. Zasady kształcenia i wychowania; II. Wychowanie szkolne; III. Kształcenie dorosłych oraz IV. Środki społecznego przekazu), następnie zaś Szkoły wyższe (§ 89 — I. Normy kościelne; II. Wydziały teologiczne na państwowych uniwersytetach; III. Kościelne szkoły wyższe i fakultety). Szkoda, że autor paragrafu o szkołach wyższych (G. May) nie uwzględnił Konstytucji Ap. *Sapientia christiana* (15. 4. 1979 r.).

Należą się słowa specjalnego uznania dla autorów z racji włączenia do treści podręcznika zagadnienia dotyczącego praktykowania chrześcijańskiej miłości. Jak wiadomo często wysuwa się zarzut, że w prawie kościelnym nie ma nic o miłości. Zagadnienie to ujęto w ustępie zatytułowanym „Charytatywna diakonia”.

Stosunkowo dużo miejsca poświęcono „Dobrom doczesnym”, mianowicie aż 9 paragrafów, łącznie ponad 60 stron. Jest to jednak o tyle zrozumiałe, że w krajach, dla których podręcznik jest przeznaczony, sprawy te posiadają swoją specyfikę i zachowują szczególną aktualność. Z tej racji spotykamy tutaj także paragraf o podatku kościelnym.

Uwzględniając nowy już układ przyszłego Kodeksu zamieszczono najpierw prawo karne, a dopiero następnie prawo procesowe. Prawo karne zostało omówione w trzech (101—103) paragrafach: Podstawowe zagadnienia kościelnego prawa karnego (m.i. biblijne podstawy koś-

cielnej władzy karania); Przestępstwo i kara oraz Poszczególne przestępstwa.

Prawo procesowe ujęto w 7 paragrafach. Uwzględniono podstawowe zagadnienia różnych rodzajów procesu kościelnego. Ze względu na praktyczny wydźwięk najwięcej miejsca poświęcono procesowi małżeńskiemu.

Ostatnia część (IV) omawia zagadnienie: *Kościół i Państwo*. Potraktowano je obszernie. Najpierw przedstawiono naukę Kościoła na temat stosunku Kościół—Państwo, oraz główne formy prawidłowego ułożenia tego stosunku. Następnie idzie szczegółowe omówienie tego zagadnienia w następujących krajach: Republika Federalna Niemiec, Niemiecka Republika Demokratyczna, Austria, Szwajcaria i Francja.

Tak wygląda prezentowane dzieło, głównie od strony zewnętrznej szaty i zawartej w nim treści. W sposób zamierzony przedstawiono bardziej szczegółowo treść podręcznika, aby dokładniej zorientować polskiego czytelnika w tematyce poruszonej przez autorów. Już w związku z tym wypadło raz czy drugi wypowiedzieć także słowo oceny. Powracając obecnie do tej sprawy należy najpierw pogratulować autorom, że podjęli się tego trudnego, ale przecież równocześnie niezwykle pożytecznego zadania. Trzeba zauważyć, że wspomniany pożytek jest nie tylko doraźny, a więc na obecny przejściowy okres, lecz znacznie trwalszy. Wielu kanonistów początkowo sceptycznie odnosiło się do samej koncepcji opracowywania podręczników przed wydaniem nowego Kodeksu (zresztą spodziewali się, że szybko to nastąpi). Tymczasem już teraz powszechnie uznano słusność tego przedsięwzięcia, głównie ze względu na jego praktyczny wydźwięk. Wydaje się, że również po promulgacji nowego Kodeksu trzeba będzie wielokrotnie „zaglądać” do podręczników opracowanych w obecnym okresie, co pomoże do właściwej interpretacji nowego prawa.

Pisanie jednak podręcznika w okresie dokonującej się odmowy nie jest łatwe i zawsze łączy się z pewnym ryzykiem. Mając na uwadze prezentowany podręcznik można i trzeba powiedzieć, że autorzy — ogólnie rzecz biorąc — wywiązali się znakomicie z podjętego zamierzenia. Dotyczy to głównie całościowego i poprawnego przedstawienia obowiązującego prawodawstwa, co jest obecnie szczególnie trudne ze względu na liczne przepisy posoborowe, które trzeba „uzgadniać” z normami kodeksowymi. Autorzy uwzględnili w szerokim zakresie również projekty nowego prawa. Jest to bardzo korzystne, chociaż może być trochę niebezpieczne dla duszpasterzy, którzy nie zawsze potrafią zdać sobie z tego sprawę, że projekty nie są jeszcze obowiązującym prawem.

Ks. Edward Szafrowski